

קבר לתיעוד

היה עיתון ואיננו עוד – אחרי שבעים שנה נדם קולו של הצופה

עקיבא צימרמן

בכ"ט כסלו תשס"ט (26 בדצמבר 2008) הופיע הגיליון האחרון של **הצופה**. תהליך ה"גסיסה" של העיתון התחיל למעשה בשנת 2003, כאשר המרכז העולמי של המזרחי והפועל המזרחי, שהיה בעל העיתון, מכר חלק ממניות העיתון לאיש העסקים שלמה בן צבי מלונדון, כיום תושב אפרת. תהליך העברת המניות הסתיים בכ"ז ניסן תשס"ה (6 במאי 2005), ומאותו יום הופיע העיתון ללא הלוגו הקבוע, "מיסדו ועורכו הראשון הרב מאיר בראילן ז"ל. עתון התנועה העולמית של המזרחי והפועל המזרחי". עד אותו יום הוגדר **הצופה** כ"עיתון דתי לאומי". החל ביום העברת השליטה נחשב העיתון ל"עיתון לאומי". נוסף על **הארץ**, **הצופה** היה העיתון היחיד ששרד מעיתוני הבוקר שהופיעו בימי המנדט הבריטי. לאחר סגירת העיתונים המפלגתיים היה הביטאון היחיד של מפלגה ציונית שהמשיך להופיע. כיום אין אף מפלגה ציונית שיש לה עתון יומי.

עובדי העיתון חששו לגורלם, והיו שאמרו כי בן צבי יאחד אותו עם השבועון **מקור ראשון** שבשליטתו. עד שנת 2007 לא חלו שינויים בעיתון. הן העורך והן המנכ"ל וכן צוות העיתונאים והעובדים המשיכו בעבודתם. בשנת 2007 החלו זעזועים וחלק מהעיתונאים ועובדי המנהלה פוטר.

בז' באייר תשס"ז (25 באפריל 2007) נפל דבר. העיתון הפסיק להופיע כעיתון יומי ואוחד עם **מקור ראשון**. העיתון המאוחד נקרא **מקור ראשון-הצופה**, כשהשם **מקור ראשון** מופיע באותיות גדולות, ו**הצופה** באותיות זעירות שהוקטנו מדי פעם.

על אף האיחוד, בימי שישי הופיע **הצופה** בנפרד ונשמרו בו כל המדורים שהיו קבועים בעיתוני סוף השבוע של **הצופה** במתכונתו הישנה. כמו כן נשמרה זיקה כלשהי למפד"ל. נעשו ניסיונות להוציא מוספים מאוחדים ל**הצופה** ול**מקור ראשון**, אך מנויי **הצופה** הוותיקים מחו וסירבו לחדש את המנוי. התוצאה הייתה שמספר

הקוראים והמנויים של **הצופה** הצטמצם. גם אוניברסיטת בר אילן ובנק המזרחי-טפחות שהיו מנויים במרכזו על **הצופה** הפסיקו את המנוי. בעל העיתון, שלמה בן צבי, החליט לסגור אותו.

לעורך העיתון המאוחד, **מקור ראשון-הצופה**, התמנה אמנון לורד, ששימש עורך **מקור ראשון** השבועי. רבים מקוראי **הצופה** הוותיקים סירבו להשלים עם העובדה כי עורך עיתון הפונה לציבור הדתי איננו דתי כלל. ביום האיחוד פורסם דבר העורך תחת הכותרת "עתון חדש-עתון ותיק". אמנון לורד כתב "כי מיזוג עם **הצופה** מאפשר לנו להגשים את החלום, בתקוה למזג באמת את רוח שני העיתונים ואת שתי קהילות הקוראים, שמצטרפות יחד לכדי רבבות".

המו"ל שלמה בן צבי, שהוגדר כ"עורך אחראי" ולאחר מכן כ"עורך ראשי", פרסם ביום האיחוד קריאה לקוראים תחת הכותרת "וילכו שניהם יחדיו". הוא כתב כי "**הצופה** ומקור ראשון מצטרפים יחד ליצור יצירה חדשה, שחידושה הוא דווקא בהמשכיותה. שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". היו מהקוראים שהעירו בהומור כי הצירוף "וילכו שניהם יחדיו" מקורו בעקדת יצחק, ונראה כי הפעם יהיה **הצופה** קורבן העקדה.

המהלך החדש לא מצא חן בעיני קוראי **הצופה** הוותיקים. ידיעות הנוגעות לציבור הדתי נדחקו לשולי העיתון המאוחד ובמקרים רבים לא פורסמו כלל. אפילו יובל השבעים של טירת צבי, ראשון הקיבוצים הדתיים, לא צוין כלל. **הצופה** השבועי כלל אמנם חומר בעל אופי דתי, וכן שולב בו המוסף הספרותי של **הצופה**, אך כאמור בדצמבר 2008 הוא נסגר באופן סופי.

רוב הכותבים ב**הצופה** פוטר או התפטרו ורק מעטים מהם שולבו בעיתון המאוחד. אחד מבכירי הכתבים ב**הצופה**, חגי הוברמן, עבר אחרי פיטוריו לעיתון **המבשר**, ביטאונו של חבר הכנסת מנחם פרוש. העיתונים היחידים כיום הנושאים אופי מפלגתי הם שלושת העיתונים של סיעת יהדות התורה המורכבת מאגודת ישראל ומדגל התורה. שני עיתונים יומיים שייכים לאגודת ישראל – **המודיע** מופיע מזה 61 שנה, ו**המבשר**, המופיע מזה כשנה. **יתד נאמן**, היוצא לאור מזה 22 שנה, שייך לדגל התורה. חלק ממנויי **הצופה** עברו ל**המודיע**. **המודיע** מופיע, מלבד במהדורה העברית היומית, גם כעיתון יומי באנגלית בארצות הברית וכן שבועונים באנגלית באירופה ובאוסטרליה מזה

המשיך בעבודתו עד יומו האחרון. המאמר האחרון מפרי עטו פורסם בכ"ב בכסלו תשמ"ב (18 בדצמבר 1981), ולמחרת הלך לעולמו. הוא נבחר ברשימת המפד"ל לכנסת השישית, אך כאשר עמדה בפניו הבררה אם לכהן כחבר כנסת או להמשיך בעריכת העיתון, פרש מן הכנסת והמשיך בעריכת העיתון. יושב ראש הכנסת דאז, קדיש לוז, הגיב על התפטרותו של דניאל מהכנסת ואמר, "מעולם לא נתקלתי באדם שוויתר מרצונו על מנעמי השלטון". ואכן היה זה ויתור רב משמעות, שכן משכורת של חבר כנסת עלתה פי כמה על משכורתו כעורך ה**הצופה**.

כותב מילים אלה כתב ב**הצופה** החל משנת 1957 ועד לסגירתו של העיתון בשנת 2008 ככותב עצמאי. בגיליון יובל השישים כתבתי על תולדות העיתון מאז נוסד בסוף שנת תרצ"ז (1937). ה**הצופה** הופיע תחילה בירושלים כעיתון שלוש פעמים בשבוע וכעורכו שימש הסופר יהושע רדלר-פלדמן שנודע בכינויו ר' בנימין. הרישיון להוצאת העיתון היה על שמו. לאחר תקופה קצרה החליט המרכז העולמי של המזרחי, שהעיתון היה בבעלותו, כי אין טעם להוציא עיתון שלוש פעמים בשבוע וכן כי הוצאת עיתון בירושלים מייקר מאוד את הייצור. הופעת העיתון הופסקה לחודשיים שבהם אורגנה המערכת. החל מ"ג טבת תרצ"ז (17 בדצמבר 1937) יצא ה**הצופה** לאור בתל אביב כעיתון יומי.

עיתון חדש, עיתון ותיק

הופעתו של 'מקור ראשון' במהדורה יומית היתה חלום ישן עבור רבים מקוראי העיתון. משך כל השנים האחרונות הגיעו אלינו קולות מה שטח, שהביעו את התקווה כי מקור ראשון יצליח להביא לשיח הישראלי את האמידה שלו על בסיס יומי. המיזוג עם 'הצופה' מאפשר לנו להגשים את החלום, בתקווה למוזג באמת את רוח שני העיתונים ואת שתי קהילות הקוראים, שמצטרפות יחד לכדי רבבות.

כעיתון יומי יביא מקור ראשון לקורא את האיכויות הגבוהות שהגיע אליהן כעיתון שבועי. זהו האתגר הבסיסי שלנו. באופן מסורתי מדי שנה או שנתיים העיתון עובר ניעור, ריענון ויוצא שוב אל כבדת דרך חדשה. העיתון היומי הוא עוד צעד כזה. לעיתים נדמה כי הולכים אל הלא נודע. אך העיתון, על אף שהשתנה בקצב שלו, והפך לפלורליסטי יותר, ממשיך להיות נאמן לקו שהוכיח את עצמו במישור הלאומי פעם אחר פעם.

ייחודו של עיתון אינו רק בדעות שאותן הוא משמיע באמצעות כר תבי דעות, אלא גם בצורת הכיסוי החדשותי, בגיש ובסדרי העדיפויות. הייחוד שאנו מציינים לעצמנו כאתגר, הוא לכסות תחומים שנדמה לעיתים כי הם מנותנים על ידי כלי התקשורת האחרים. אנו מביאים תפיסה שונה לגבי המצב הלאומי. עמדתנו היא, כי ישראל היא מדינת העם היהודי, והיא עדיין במעלה הדרך להגשמת החזון הציוני. החברה הישראלית היא חברה במאבק, ואל לה להטות אוזן למתקן שפתיים של אליטה שוקעת מבפנים ולדברי הונאה מבחוץ.

יש שמודים אותנו כימנים, אבל אם אנתנו באמת כאלה, זה רק מתוך שיקול ענייני של טובת המדינה והחברה הישראלית. לא נהיה כמו הש"מאל, שדבק בשמאלנותו גם כשזו הפכה לעיוורון. בנקודה שבה הימין יטעה והפוך למעשה לאנטי-ציוני, נתיצב כמבקרים ולא כלהקת מעור דדות. נמלא אחר המלצתו של אחד מיידי 'מקור ראשון' בעולם, שביקש: "דברו ציונות, דברו ציונות". נמשיך לדבוק בקודים הישנים של 'מקור ראשון' בתחום השפה והמראה החזותי של העיתון, תוך שמירה על נקיון הדעת והדעה שאפיינו את 'הצופה' זה שבעים שנה.

אמנון לורד

<p>מקור ראשון הוצפה</p> <p>www.makorrishon.co.il www.hazofe.co.il</p>		<p>עורך אחראי: שלמה בן צבי העורך-אמנון לורד עורך משנה: אורי אליצור מנכ"ל: אלדד בן זמרה</p>
<p>כתובת: בית קלקא, דרך מנחם בגין 116 תל אביב 61200, תל 20099 טלפון: 03-6277700 פקס מערכת: 03-5628877 פקס הנהלה: 03-5625577 פקס מניחים: 03-6277755 חברות: 03-5629944 מיקוד שירות לקוחות: 03-7563356</p>	<p>מירל: מקור ראשון החדש (1999) ג'מ"ח</p> <p>מיסד ועורך ראשון (הוצפה): הרב מאיר בן אילן ז"ל י"ד מקור ראשון 1999-2003: מייקל כריש ז"ל</p>	
<h2>וילכו שניהם יחדיו</h2> <p>מיום היווסדו של ההצופה ע"י הרב מאיר בר-אילן בשנת תרפ"ז, היו בארץ הרבה עיתונים שקמו, ורדו לתקופה, ושקפו חיים ללא השאיר אחריהם צאצא או ממשיך. היו הם טובים לזמנם, וכשוה עבר - פג סוד קיומם.</p> <p>לא כן עיתון שמושתת על אמונה, שצומח מתוך עץ החיים של תורה, וששורשיו יונקים עמוקות מאדמת ישראל. עיתון כזה חי, ומתוך חייתו מצמיח מיתוכו חיים חדשים.</p> <p>"רווחת מחשבה פסולה בינינו, האומרת להבדיל בין הקודש והחולין. שכל אחד ישכון בקרן זוית משלו. לא כן שיתנו. לא רק לקרוא בשם ה' על דבר שבקדושה, אלא אף החולין צרי כים להיות אפופי קדושה. זוהי דרכו של ההצופה..."</p> <p>במילים אלו תיאר הרב מאיר בר-אילן את העיתון הצעיר בתת חילת דרכו.</p> <p>לכתפיים שנשאו עול קודש זה בנאון ובנאות זה יותר משבעים שנה, מצטרף היום זוג כתפיים צעירות יותר אך מחויבות לא פחות. "וילכו שניהם יחדיו" - נאמר במדרש - שלובי זרוע, המבוגר והצי עיר, בדרך אחת, מתוך תחושה מאוחדת של אחיזת להשמעת קול המבשר, לעמנו ולעולם כולו.</p> <p>המיזוג נולד גם מתוך רצון להמשיך תוך התחדשות, וגם מתוך רצון להרחיב את קהל הקוראים ולצרף את קהילות קוראי ההצופה ואת קהילת קוראי מקור ראשון לאגודה אחת.</p> <p>ההצופה ומקור ראשון מצטרפים יחד ליצור יצירה חדשה, שחיי דושה היא דווקא בהמשכותה.</p> <p>שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.</p>		
<p>שלמה בן צבי עורך אחראי, ההצופה ומקור ראשון</p>		

שנתיים מופיע גם שבועון של המודיע בירושלים בצרפתית ומופץ בצרפת. המודיע הוא העיתון הנפוץ ביותר בעיתונים החרדיים. כאשר בסוף שנת 1965 נדם קולם של העיתונים היומיים הוותיקים, הבוקר שהופיע כשלושים שנה וחרות שהופיע כ-18 שנה, נערך מטעם אגודת העיתונאים בתל אביב סימפוזיון על הנושא "עיתונות מפלגתית מול עיתונות בלתי תלויה", והדברים מובאים בשנתון אגודת העיתונאים בתל אביב לשנת תשכ"ו (1966). בין המשתתפים היה גם עורך ה**הצופה** דאז, שבתי דון יחיא (שכינויו הנפוץ יותר היה 'דניאל') הוא אמר כי עיתונות מפלגתית היא בחינת חובה ואין פסול במימון מפלגתי של עיתון. דניאל אמר, בין היתר, כי "היום שבו ייסגר העיתון האידיא האחרון יהיה יום קשה למדינה". הוא העלה חשש "שבעלי הון באמצעות עתוניהם המסחריים יהיו המכוונים הבלעדיים של המוני הקוראים". דברים מוכרים בימינו אלה... ועוד מפיו של דניאל באותו סימפוזיון: "מפלגה ללא עתון יומי במציאות הפוליטית שלנו היא מפלגה אילמת" (שנתון אגודת העיתונאים, תשכ"ו, עמ' 45-72). הסימפוזיון נערך בבית סוקולוב ב-13 בפברואר, וב-21-22 בפברואר 1966.

מעניין שבאותו חודש דצמבר 2008 שבו ה**הצופה** נסגר סופית, הוחלט גם על חיסולה של המפד"ל, שה**הצופה** שימש ביטאונה כשבעים שנה. המפד"ל פורקה והשתלבה במסגרת הבית היהודי, שבקושי השיגה שלושה חברי כנסת. מפלגה רבת השפעה שבשיאה, בשנים 1977-1981, היו לה 12 חברי כנסת, הפכה ל"מפלגה אילמת", כפי שחזה דניאל בשנת 1965.

דניאל שימש עורך ה**הצופה** מתש"ח (1948) ועד לפרישתו לגמלאות בשנת תשמ"א (1980), אחרי 32 שנה שבהן ערך את העתון. הוא כתב ב**הצופה** מאז הקמתו בשנת 1937. גם אחרי שפרש מעריכת העיתון

לשנת 2009, החל את דרכו הספרותית בהצופה. העיתונאים דוד גלעדי, שאול מייזליש, חנוך דאום, נסים משעל ואברהם תירוש החלו את דרכם בעולם העיתונות בהצופה. ונסיים בעובדה מדהימה. 21 מחתני פרס ישראל בשטחים שונים: ספרות תורנית, מחקרי לשון, ספרות ילדים וגאוגרפיה וכן "מפעל חיים", נמנו עם הכותבים בעיתון. היה עיתון ואיננו עוד.

כעורך מייסד קבע הרב מאיר ברלין (לימים בר אילן) את הרכב המערכת. הרב ברלין רצה שהצופה ישמש עיתון כללי, שנמצא אמנם בשליטת המרכז העולמי של המזרחי, אך הוא מכוון לכלל הציבור. לעורך העיתון הראשון נקבע מרדכי ליפסון, איש מסורתי המקורב לצייונים הכלליים. נציג המזרחי בעיתון היה ד"ר שמחה בונים פלדמן, ונציג הפועל המזרחי היה ישעיהו ברנשטיין, שהיה לעורך העיתון בשנת 1944, כאשר ליפסון עבר לשמש מנהל הוצאת הספרים "אמנות". במרכז העולמי של המזרחי היו מתנגדים להוצאת העיתון. אחד המתנגדים היה דוד צבי פנקס, מראשי המזרחי. הוא טען כי הוצאת עיתון יומי כרוכה בכסף רב והביע ספק אם העיתון יחזיק מעמד יותר משנה. מבחינה כלכלית הוא צדק; העיתון כיסה את עצמו בקושי ובשנותיו האחרונות אף סבל מגירעון.

למנהל העיתון נקבע בנימין מינץ מראשי פועלי אגודת ישראל, שהיה סופר ועיתונאי מעולה ושימש בתפקיד בין השנים 1937-1942, בהפסקות. כחצי שנה אחרי הופעת הגיליון הראשון הודיע הרב ברלין כי הוא מצרף למערכת הצופה את העיתונאי הצעיר רב המוניטין עזריאל קרליבך, שעובר מהארץ להצופה. עזריאל קרליבך שימש חבר מערכת הצופה משנת 1938 ועד מארס 1948. בד בבד עם היותו חבר מערכת הצופה נתמנה בשנת 1940 לעורך ידיעות אחרונות, ובפברואר 1948 יסד את מעריב. נציין כי בהצופה כתב קרליבך יותר מאמרים מאשר כתב בידיעות אחרונות ובמעריב גם יחד. על ד"ר קרליבך בהצופה כתבתי בקשר 39. כן ערכתי רשימה של מאמריו בעיתון הצופה בחודשים אוקטובר-דצמבר 1943. נראה שבתקופת עבודתו בהצופה כתב קרליבך כאלף מאמרים.

נציין את עורכי הצופה לדורותם. הראשון – מרדכי ליפסון (1944-1937). אחריו ערך את העיתון ישעיהו ברנשטיין (1944-1948) ובמקומו בא שבתאי דון יחיא (דניאל), שערך את העיתון 32 שנה (1948-1980). עם פרישתו של דניאל עברה העריכה לידי משה אישון (1980-1996). עם פרישתו מעריכה המשיך לעבוד ולכתוב בעיתון עד סגירתו הסופית. העורך האחרון של הצופה היומי היה גונן גינת, נכדו של אחד מראשוני העיתונאים בהצופה, אברהם בר אוריין. הוא החל את דרכו העיתונאית בהצופה, משם עבר למעריב וחזר להצופה כעורך העיתון. בחודשים המעטים שבהם הופיע הצופה כשבועון שימשה כעורכת לימור גריזים מגן.

נציין עוד את יהושע שמש שהחל ככתב ועורך לילה, התקדם ונתמנה מזכיר המערכת, ובתפקידו האחרון היה עורך המדור הספרותי וסגן העורך הראשי גונן גינת.

בשנת 1977 עבר העיתון משבר קשה. דווקא כאשר המפד"ל הייתה בשיא כוחה הפוליטי והשלטון עבר לצעירי המפד"ל, נשמעו דעות כי הגיע הזמן לסגור את העיתון הצובר הפסדים. באותו זמן היה להצופה בית דפוס עצמאי, שהוצאותיו היו כריחיים על צוואר העיתון. במשך כמה חודשים לא שולמו משכורות מלאות. העיתונאים והעובדים קיימו שביתות אזהרה והעיתון נדפס בשני עמודים. לדברי צבי ברנשטיין, מי שהציל את העיתון היה שר האוצר דאז, שמחה ארליך, איש המפלגה הליברלית שבליוכוד. הוא סידר להצופה הלוואה בתנאים נוחים. הצופה נכנס למשטר התייעלות, הדפוס העצמאי חוסל וכך החזיק העיתון מעמד עד שנמכר לאיש העסקים בן צבי.

אחד הסופרים המפורסמים כיום בישראל, הרב חיים סבתו, חתן פרס ספיר של מפעל הפיס לשנת 2000 וחתן פרס ראש הממשלה

